

ŽIEDŪNĖ ZAVECKIENĖ

Vilniaus universiteto Knygotyros katedra, Universiteto g. 3, 2734 Vilnius, Lietuva

SLAPYVARDŽIAI IR JŲ AIŠKINIMAS

Slapyvardžiai. Kas jie ir kas juos tyrinėja? Nuo antikos laikų iki šių dienų daugelis žmonių, ypač tie, kurie kuo nors išsiskiria iš supančios aplinkos, – rašytojai, aktoriai, publicistai, politiniai veikėjai, religinių bendruomenių atstovai, taip pat pramušgalviai ir nusikaltėliai – vadinasi ne savo tikromis pavardėmis ir vardais, o sugalvotais, t. y. slapyvardžiais – pseudonimais. Žodis „pseudonimas“ kilęs iš graikų kalbos, kur *pseudos* reiškia melą, o *onyma* – vardą. Pseudonimas yra įgavęs tarptautinio žodžio reikšmę ir daugelyje kalbų neturi kitų pakaitalų. Istorija žino įvairių literatūrinių apgavysčių, falsifikavimo, plagijavimo, pamėgdžiojimų ir kitokių faktų. Vienas iš įdomių ir sudėtingų reiškinių šių faktų grandinėje – slapyvardžių vartojimas ir jų aiškinimas.

Straipsnyje norima parodyti pseudonimų sandaros ir jų paieškos sudėtingumą lyginant įvairių tautų slapyvardžius. Atsižvelgiant į tai, akcentuojamas automatizacijos poveikis siekiant unifikuoti lietuvių ir kitų tautų slapyvardžių paiešką.

Medžiaga šiam darbui visų pirma imta iš įvairių spausdintų leidinių, skirtų specialiai slapyvardžiams tirti. Tai buvo Vaclovo Biržiškos¹, Juliaus Būtėno², Ivano ir Jurijaus Masanovų³, Valentino Dmitrijevo⁴ knygos, kur rasta medžiagos slapyvardžių istorijai, jų klasifikavimui. Atpažinti įvairius slapyvardžiais pasirašiusius autorius padėjo bibliografiniai ir informaciniai leidiniai: Silvestro Baltramaičio, Vaclovo Biržiškos, Izidorius Kisino, Jono Dainausko suda-

¹ *Biržiška V.* Lietuviškieji slapyvardžiai ir slapyraidės. Kaunas, 1943. 2 d.

² *Būtėnas J.* Pseudonimai, arba Slapyvardžiai. Vilnius, 1981. 148 p.

³ *Масанов Н. Ф.* Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей. Москва, 1956–1960. 4 т.; *Масанов Ю. И.* В мире псевдонимов, анонимов и литературных подделок. Москва, 1963. 319 с.

⁴ *Дмитриев В. Г.* Скрывшие свое имя. Москва, 1977. 312 с.; *Дмитриев В. Г.* Придуманые имена. Москва, 1986. 255 с.

rytos bibliografinės rodyklės, „Bibliografia Polska“, įvairių šalių enciklopedijos („Brockhaus Enzyklopedie“ (17 t.), „Encyklopedia wiedzy o książce“ (1971), „Lietuviškoji tarybinė enciklopedija“ (toliau – LTE), „Большая советская энциклопедия“ (toliau – БСЭ), „Краткая литературная энциклопедия“, „Книговедение. Энциклопедический словарь“ (1982) ir kt.

Be to, pasitelkta lietuvių ir kitų tautų literatūros tyrinėjimai, personalinės bibliografinės rodyklės. Daug įdomios medžiagos rasta Lietuvos ir lietuvių išėjusių periodinėje spaudoje („Bibliotekų darbas“, „Tarp knygų“, „Knygnešys“, „Literatūra ir menas“, „Pergalė“, „Lietuvių tautos praeitis“, „Pasaulio lietuvis“, „Литовский курьер“ ir kt.).

Nepakeičiamas šaltinis buvo taip pat Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro slapyvardžių kartoteka ir automatizuota slapyvardžių bazė, leidinys „Lietuviškieji slapyvardžiai“ (V., 1995–1997. T. 1–2). Padėjo taip pat ir asmeninė kelerių metų patirtis kuriant BKC slapyvardžių bazę, rengiant spausdintą leidinį, pranešimai konferencijose ir kt.

Svarbesni slapyvardžių vartojimo istorijos bruožai. Senoji pasaulio literatūra mums žinoma dažniausiai kaip anoniminė, kartais jos kūrėjais laikomos dievybės, o kartais – ir tikrieji rašytojai, bet netikromis pavardėmis ar vardais.

Tam tikra savo vardo ar pavardės slėpimo forma yra kūrinių priskyrimas dieviškajam pradui. Neatsitiktinai mus pasiekę pirmieji literatūros šedevrai yra nežinomų autorių kūriniai. Anuomet buvo manoma, kad įvairių epų, pasakojimų įkvėpėja – dievybė, turinti galios pasirinkti žmones, kalbančius jos žodžiais. Graikų filosofas Platonas (428 ar 427–348 ar 347 pr. m. e.), rašydamas apie poetus, teigė, kad „tai, ką jie kuria, ne iš jų išminties eina, bet <...> iš dieviško įkvėpimo“⁵. Dėl to rašytojo asmenybei nebuvo skiriama daug dėmesio. Antai „Iliados“ (X–VIII a. pr. m. e.) tikrąja autore laikyta išminties deivė Atėnė. Biblijoje rašoma, kad Mozė gavo iš dievo Jahvės rankų akmens plokštės su dešimčia įsakymų, sudariusių senovės žydų religijos pagrindą.

Kiek vėliau imta dangstyti jau ne dievų, o netikrais žmonių vardais. Pavyzdžiui, Aristofanas savo pjeses statė ne savo, o to meto poetų Filonido ir Kalistrato vardu. Poetas Marcialis skundėsi, kad tokių eilių, kokios pasirodė jo vardu, jis ir girdėte negirdėjęs⁶. Kartais netikra pavardė atspindėdavo autoriaus

⁵ Platonas. Dialogai. Vilnius, 1963. P. 93.

⁶ Zaveckienė Ž. Slapyvardžiai ir jų vartojimas // Lietuviškieji slapyvardžiai. Vilnius, 1995. T. 1, p. 7.

būdo savybes. Taip Romos pasakėčių kūrėjas, įvedęs į literatūrą satyros žanrą, kur gyvulių pavidalu veikė žmonės, buvo pavadintas Fedru (graikiškai linksmas), o Romos oratorius Ciceronas žinomas ne tiek savo tikrais Marko ir Tuliaraus, kiek išgalvotu vardu⁷ (*cicero* – žirnelis).

Autoriaus pavardės ar slapyvardžio problema darėsi vis aktualesnė viduramžiais, kai pasirodė daug literatūros, neatitinkančios vyraujančios ideologijos.

Daugelį žinomų viduramžių ir Renesanso epochos idėjų skleidėjų: Dantė (1265–1321), Mikelandželą (1475–1564), Rafaelį (1483–1520), žinome taip pat iš slapyvardžių. Tikrosios jų pavardės atitinkamai buvo Aligjeris (Alighieri), Buonarotis (Buonarroti), Santis (Santi). Ypač atsargiai elgėsi mokslininkas Blezas Paskalis (Pascal). Žinomus „Laiškus draugui provincialui...“ (1656–1657) jis išleido Liuji de Montalto vardu. Laiškuose jis gynė jansenizmą⁸.

Aštrialiežuvis prancūzų filosofas ir rašytojas Fransua Mari Arujė (1694–1778), konfrontuodamas su konservatyvia to meto visuomene, pasivadino Voltero slapyvardžiu, kuriuo ir įėjo į istoriją, nors turėjo ir apie 160 kitų slapyvardžių⁹. Prancūzų dramaturgas ir aktorius Moljeras (Moliere; 1622–1673) išgarsėjo taip pat ne savo tikrąja Žano Batistos Pokleno pavarde, o slapyvardžiu¹⁰.

Slapyvardžius vartojo ir japonai. Jie turėjo tradiciją, pagal kurią po 30 metų menininkas privalėjo keisti savo vardą. Mat buvo manoma, kad po tiek laiko kūrėjuje apsigyvena kita dvasia¹¹. Pirmojo indų poeto, „Ramajanos“ autoriaus (VI a. pr. m. e.) Volmiko vardas sanskrito kalba reiškia skruzdėlyną. Mat, pasak legendos, jaunystėje šis žmogus buvo plėšikas, o vėliau, atgailaudamas ir tapęs atsiskyrėliu, ilgus metus sėdėjo nejudėdamas vienoje vietoje, kur skruzdėlės pastatė savo būstą¹². Nėra žinomas ir tikras senosios Indijos dramos „Šakuntala“¹³ autoriaus vardas. Manoma, kad Kalidasa – autoriaus pravardė. Iš-

⁷ *Дмитриев В. Г.* Скрывшие свое имя. С. 99, 110.

⁸ *Būtėnas J.* Pseudonimai, arba slapyvardžiai. P. 27; *Дмитриев В. Г.* Скрывшие свое имя. С. 25.

⁹ Псевдоним // БСЭ. Москва, 1975. Т. 21, с. 183.

¹⁰ LTE. Vilnius, 1981. Т. 7, p. 591 ir kt.

¹¹ *Кедров К.* Через каждые 15 лет человек рождается заново // Литовский курьер. 1996, декабрь (№ 50), с. 21.

¹² *Дмитриев В. Г.* Скрывшие свое имя. С. 257.

¹³ *Калидаса.* Шакунтала, или Перстень примета // Классическая драма Востока. Москва, 1976. С. 107, 815.

vertus tai reiškė visos gyvybės atsiradimo ir mirties deivės Kali vergą. Prie persų ir tadžikų poeto, žinomo Firdousi (apie 940–1020 ar 1030) vardu, pilnos pavardės formos reikia pridėti Abu'las Kasimas. Azerbaidžaniečių poeto, žinomo Nizami (1141–1209) vardu, asmenybei patikslinti enciklopedijose rašoma „Nizami Gandževi Abu Muhamadas ibn Jusufas“¹⁴.

Manoma, kad savotiškas slapyvardžių formas vartojo ir senosios lietuvių literatūros kūrėjai. Kai kas mano, kad žinoma pavardė Martynas Mažvydas taip pat gali būti slapyvardžio forma, nes giesmės „Te Deum laudamus“ prakalboje savo pavardę ir vardą jis pats rašo: „M. Mossuids Waytkunas“¹⁵.

Spėjama, kad 1615 m. išėjusios knygos lotynų k. „Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius“ autorius Mykolas Lietuvis (Michalo Lituanus) – tai Venclovo (Vaclovo) Mikalojaičio iš Maišiagalos slapyvardis¹⁶. Anksčiau teigta, kad taip pasirašęs Mykolas Tiškevičius¹⁷. Kažkokį ryšį su Mykolu Lietuviu turėjo ir Mikalojus Radvila Juodasis, be to, jis tą rankraštį saugojo. O tai, kad 1550 m. parašytas darbas išleistas tik 1615 m., priežastį, manoma, buvus M. Radvilos Juodojo literatūrinės pretenzijos¹⁸.

Savotiškas netikrų pavardžių formas vartojo ir Lietuvos didikai. Čia pavyzdžiu gali būti Radvilų giminės atstovų priedai prie pavardžių. Jie, tiesa, buvo pridedami ne norint nuslėpti tikrąją pavardę, bet išsiskirti iš gausios bendrapavardžių plejados. Taip padarė Mikalojus Radvila Juodasis, Mikalojus Radvila Rudasis, Kristupas Mikalojus Radvila Perkūnas, Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis ir pan.

Slapyvardžių problema lieka aktuali ir Naujaisiais laikais. Minėdami įvairius garsius pasaulio žmones, kartais net neįtariame, kad juos žinome pagal jų slapyvardžius, o ne tikrąsias pavardes. Anglų mokslininkas matematikas Čarlzas Dodžsonas (Charles Dodgson; 1832–1898) mokslinius darbus pasirašė tikrąja pavarde, o jį išgarsinusią knygą „Alisa stebuklų šalyje“ (1865 ir 1871 m.) išleido Liujiso Kėrolo (Lewis Carroll) slapyvardžiu¹⁹. Slapyvardžiais žinomi ra-

¹⁴ LTE. Vilnius, 1981. T. 8, p. 217 ir kt.

¹⁵ Plačiau apie tai: Zaveckienė Ž. Slapyvardžiai ir jų vartojimas. P. 7, 8.

¹⁶ Ročka M. Mykolas Lietuvis. Vilnius, 1988. P. 209.

¹⁷ Tiškevičiai // LTE. Vilnius, 1983. T. 11, p. 325.

¹⁸ Zabulis H. Mykolo Lietuvio problema ir M. Ročkos „Mykolas Lietuvis“ // Ročka M. Mykolas Lietuvis. Vilnius, 1988. P. 206.

¹⁹ Carrol Lewis // The New Encyclopedia Britannica. London, 1991. T. 2, p. 901.

šytojai Anatolis Fransas (tikroji pavardė Anatolis Fransua Tibo), Markas Tve-nas (Samuelis Langornas Klemensas), Knutas Hamsunas (Knutas Pedersenas), O'Henris (Viljamas Sidnis Porteris), Ana Zėgers (Netti Radvani), Ana Ach-matova (Ana Gorenko-Gumiliova), Kornėjus Čiukovskis (Nikolajus Kornej-čiukovas), Janis Rainis (Pliekšanas), Maksimas Gorkis (Aleksejus Peškovas) ir t. t. Slapyvardžiais išgarsėjo ir žymūs artistai: Sofi Loren (Sofi Šikolone), Merilina Monro (Norma Jean Beiker) ir kt.

Minėdami garsų scenos meistrą Konstantiną Stanislavskį, dažnai taip pat nė neįtariame, kad tai K. Aleksejevo slapyvardis. Slapyvardžiu žinome ir žymų rusų dainininką Leonidą Utiosovą (Vaisbergas). Tačiau žinoma latvių aktorė Vija Artmanė yra pakeitusi tik savo vardą (Alida). Slapyvardžiais žinomi ir daugelis pasaulio politinių veikėjų: Vilis Brantas (Herbertas Francas), Adolfas Hitleris (Šiklgruberis), Vladimiras Leninas (Uljanovas), Josifas Stalinas (Džu-gašvilis), Sergejus Kirovas (Kostrikovas) ir kt. Be to, parenkami nauji vardai aukščiausiems religinio kulto pareigūnams, vienuoliams ir kt. Antai netikrais vardais žinomi visi popiežiai: Pijus II (Pius II, tikr. Enėjas Silvijus Pikolominis; 1405–1464), Pijus X (Pius X; tikr. Džiuzepė Melchiorė Sartas; 1835–1914), Jonas Paulius II (tikr. Karolis Voitila; g. 1920 m.).

Slapyvardžius vartoja visi slaptųjų tarnybų, žvalgybų veikėjai. Antai Antrojo pasaulinio karo metais slaptosiose tarnybose dirbo amerikietė Beti Pak, tu-rėjusi slapyvardį „Sintija“²⁰. Amerikos atominės bombos paslaptį 1945 m. išda-vė Tarybų Sąjungai fizikai, atominės energijos specialistai. Du iš jų turėjo sla-pyvardžius „Kvant“ ir „Pers“. Federaliniam žvalgybos biurui jų nepavyko at-skleisti. Nepaisant to, dėl šio nusikaltimo elektros kėdėje buvo nužudyti Ame-rikos piliečiai vyras ir žmona Julius ir Etelė Rozenbergai²¹.

Tačiau pastaraisiais metais slapyvardžiai tiek literatūroje, tiek scenoje, tiek politikoje vartojami vis rečiau. Jais pasirašoma dažniausiai tik opozicinės spau-dos, literatūrinės kritikos straipsniai, kai kurie grožinės literatūros bandymai.

Slapyvardžių vartojimo priežastys. Slapyvardžiai vartojami dėl labai įvairių priežasčių. Svarbiausios jų, žinoma, politinės, kai norima, pasislėpus po slapy-vardžiu, išvengti represijų dalyvaujant politinėje kovoje. Dažnai slapyvardžius

²⁰ Lietuvos kurjeris. 1997, vasaris (Nr. 1), p. 16.

²¹ Андриасова Т. Дело Розенбергов закрыто? // Литовский курьер. 1997, апрель (No 14), с. 5.

vartoja satyrinių, kritinių kūrinių autoriai, publicistai. Kartais pseudonimu pasirašomi pirmieji kūriniai, kai autorius nori sužinoti visuomenės reakciją į jo kūrybą ar užmaskuoti savo lytį (ypač moterų, nes tam tikru laiku jų kūryba buvo niekinama) ar socialinę padėtį. Po slapyvardžiu dažnai slepiasi religinių konfesijų tarnautojai, nes keisti tikrąją pavardę čia reikia dėl tradicijų. Kartais slapyvardžiu pasirašomi visuomenę šokiruojantys (pavyzdžiui, crotinio turinio) kūriniai. Pakeičiamos ir negražiai skambančios pavardės. Slapyvardžiais taip pat dangstosi nusikalstamo pasaulio veikėjai, norėdami išvengti suėmimo. Retkarčiais netikra pavardė siekiama ne pasislėpti, o išsiskirti iš kitų. Taip atsiranda bendrapavardžių pravardės, atskleidžiančios kokią nors asmens fizinę ar psichinę savybę. Kartais slapyvardžiai sugalvojami labai produktyviems autoriams.

Slapyvardžių vartojimo priežastis iliustruoti galėtume kad ir tokiais pavyzdžiais. Tik prisidengęs kriptonimais L. B. D. D. 1616 m., praėjus 40 metų po jų parašymo, Agripa d'Obinjė, garsus prancūzų Atgimimo atstovas, išleido „Tragiškas poetas“. A. d'Obinjė žinojo, kad, išaiškinus knygos autorių, jam neilgai tektų gyventi. Tik po 300 metų buvo iššifruota raidžių L. B. D. D. reikšmė: „Le bouc du désert“, t. y. atpirkimo ožys, o d'Obinjė savo memuaruose rašo, kad jis taip buvo vadinamas. Autorystę iš dalies patvirtino ir vėliau išleista „Tragiškų poemų“ 2-oji laida. 1769–1772 m. laikraštyje „Pablik Edvertaizer“ buvo spausdinami „Politiniai laišakai“, kritikuojantys Anglijos vyriausybę, pasirašyti „Junijaus“. Jų autoriais buvo įtariama bent dešimt asmenų, tik maždaug po 50 metų buvo nustatytas tikrasis jų autorius. Tai buvo karo ministerijos tarnautojas Filippas Frencis. Nors Aleksandro Radiščevo knyga „Kelionė iš Peterburgo į Maskvą“, išleista 1790 m., nebuvo pasirašyta, bet tai nesukliudė autorių atpažinti ir nubausti mirties bausme (vėliau bausmė pakeista tremtimi į Sibirą)²². Slapyvardžius dėl politinių motyvų vartojo įvairių šalių veikėjai: Karlas Marksas (Reino provincijos gyventojas ir kt.), Frydrichas Engelsas (Frydrichas Osvaldas, F. O., F. E. ir kt.), Vladimiras Uljanovas (V. Leninas, Jakobas Richtėris, Senis ir kt.). Norėdamas išbandyti jėgas literatūroje, Nikolajus Gogolis yra pasirašęs V. Alovu, o vilnietis Jurgis Tornau, išleisdamas pirmuosius romanus²³, pasivadino A. Telšiu.

²² Дмитриев В. Г. Скрывшие свое имя. С. 10, 11, 17, 18, 28, 29.

²³ Tornau J. Traška, braška pentinėliai / A. Telšys. Vilnius, 1990. 299 p.

Slapyvardžių rūšys. Slapyvardžiai yra tiek įvairūs, kad jų esama per 60 rūšių. Atsirado net speciali leksikologijos sritis, tirianti slapyvardžių sudarymo leksikos savybes, pseudonomastika. Daugiausiai šioje srityje pasidarbavo rusų tyrinėtojas Valentinas Dmitrijevas. Slapyvardžių sandaros paslaptis minėtas tyrinėtojas atskleidė knygoje „Paslėpę savo vardą“. Slapyvardžių sudarymą ir jų savybes tyrinėja taip pat knygotyra ir bibliografija.

Klasifikuodami slapyvardžius, pirmiausiai galime išskirti tris slapyvardžių grupes: 1) slapyvardžiai, turintys ryšį su tikrąja pavarde; 2) slapyvardžiai, apibūdinantys autorių arba jo kūrybą (gali būti ir neatitinkantys to konkretaus asmens savybių); 3) slapyvardžiai, neturintys kitos reikšmės, kaip tik inkognito užtikrinimą.

1. Prie pirmųjų slapyvardžių galime priskirti per dešimt grupių. Pirmiausia paminėtinos **kalkės – tikrųjų pavardžių vertimai į kitas kalbas**. Pavyzdžiu gali būti slapyvardis Žemkalnis (tikr. Gabrieliūs Landsbergis), Obelaitis – Jono Jablonskio slapyvardis. Karolio Didžiulio slapyvardis, virtęs pavarde, atsirado kaip lietuviškas Grosmano atitikmuo. Slapyvardis Žemaitis yra Antano Žmuidzinavičiaus pavardės vertimas. Pavyzdžių galime rasti ir kitų tautų literatūroje. Štai rusų rašytojo Kamen Vinogorovo slapyvardis yra Piotro Vainbergo pavardės vertimas į rusų kalbą.

Alonimas – slapyvardis, sudarytas iš tikrojo vardo, pridėto prie svetimos pavardės. Tokių slapyvardžių gana daug. Savo tikruosius vardus išsaugojo Edita Piaf, Antanas Vienuolis-Žukauskas, Antanas Bitinas (tikr. Antanas Bajorinas) ir t. t.

Žinomi ir slapyvardžiai–**anagramos**. Jie gaunami sukeitus tikrosios pavardės raides. Žinomas prancūzų mąstytojas Mašeralis, išleisdamas veikalą „Knyga, išgelbėjusi nuo tvano, arba Naujai išaiškintos psalmės“, 1784 m. pavartojo dvi anagramas, kurios sudarytos iš pavardės. Autoriumi nurodytas S. Arlamešas, vertėju – P. Lašeramas.

Panaši į anagramas forma – **palindromai** (kitų vadinami **ananimais**), kai žodžiai – vardai ar pavardės – rašomi iš kito galo. Taip Erichas Marija Kramėris tapo Remarku, o rusų rašytojas Ivanas Krylovas kai kada pasirašinėjo Navi Volyrk. Lietuvių spaudos veikėjas M. Ašmys turėjo slapyvardį Symša, o Rutkaus Karolio iš kito galo perskaitytas vardas ar pavardė virto slapyvardžiu Sukturn Silorak.

Žinomi ir **apokonimai**. Tai tikrosios pavardės, praleidus jų pradžią ar pa-

baigą. Pavyzdžiui, Butkų Juzė (Juozas Butkus) yra pasirašęs J. But., o Bernardas Brazdžionis – J. Braz. Pavardės pabaiga praleidžiama gana dažnai, tačiau pradžia – retokai.

Atelonimai – tai tikrosios pavardės, praleidus kai kurias raides, forma. Pavyzdžiui, Vsl. Pškn – Vasilijus Puškinas, B-ka – Vaclovas Biržiška, Bks – Kazys Bukaveckas, Etis – Stasys Eimutis.

Cifronimai – skaičiai vietoj pavardės. Kartais jie reiškia eilės Nr. abėcėlėje. Parašas 16/2 reiškia raidžių vietą rusų abėcėlėje – ПБ – Piotras Bykovas.

Paronimai – tai tikrųjų pavardžių modifikacijos (Čechontė – Antonas Čechovas, Baronas – Antanas Baranauskas, Kazys Barėnas – Kazimieras Barauskas).

Prenonimai (lot. *prea* – priekyje, *nomen* – vardas) – slapyvardžiu vartojami tikrieji vardai ar jų modifikacijos (Antoša – Antonas Čechovas, Anta – Antanas Stasiūnas, Danutė – Danutė Čiurlionytė-Zubovienė).

Matronimai – pseudonimai, sudaryti iš motinos vardo arba mergautinės pavardės. J. Birštonas – tai Jono Basanavičiaus slapyvardis, sudarytas iš motinos M. Birštoniūtės mergautinės pavardės. Juozo Baltušio slapyvardžio (tikr. Albertas Juozėnas) pagrindas irgi motinos Baltušytės mergautinė pavardė. Petras Tarulis – taip pat slapyvardis, sudarytas iš motinos Tarulytės pavardės. Levas Vladimirovas kai kuriuos savo straipsnius yra pasirašęs L. Daujotu. Tai irgi motinos Stefanijos Daujotaitės pavardės modifikacija. Kaip matome, ši slapyvardžių rūšis dažna lietuvių spaudoje.

Patronimai – slapyvardžiai, sudaryti iš tėvo vardo. Jų daugiausia naudojami rusų literatūroje. Rusų kilmės prancūzų aktorės Marinos Vladi tikroji pavardė Poliakova. Slapyvardžiui čia panaudota tėvo vardo (Vladimiro) pradžia. Aleksandras Serafimovičius pasivadino tėvavardžiu. Jo tikroji pavardė – A. S. Popovas.

Praksonimai sudaromi iš autoriui artimų žmonių (žmonos, vaikų, senelių ir kt.) pavardžių. Antai rusų poetas Valerijus Briusovas kai kada pasirašydavo savo senelio, pasakėčių kūrėjo Bakulino pavarde.

Titlonimai – siuntimas į kito to autoriaus kūrinio pavadinimą. Antai škotų ir anglų rašytojas Valteris Skotas (Scott), savo literatūrinę karjerą pradėjęs kaip poetas, pirmuosius prozos veikalus pasirašė titlonimu. Istorinį romaną „Vaverlis, arba prieš 60 metų“ (1814 jis išleido anonimiškai, o kitą romaną – „Kenilworth“ (1821) – pasirašė „Vaverlio“ autorius“. Dar vieno romano kūrėju V. Skotas nurodė „Vaverlio“ ir „Kenilwortho“ autorių“. Įsitikinęs, kad sėkmė garantuota, pradėjo kūrinius pasirašinėti ir tikrąja pavarde. Panašiai elgėsi ir

„Parmos vienuolyno“ (1839) autorius Stendalis. Šią knygą jis pasirašė „Raudona ir juoda“ autorius“²⁴.

Inicialai – tikrųjų pavardžių, vardų, tėvavardžių ar slapyvardžių pirmosios didžiosios raidės, pavyzdžiui, A. S. – Antanas Smetona, B. S. – Bronius Stosiūnas, F. E. – Frydrichas Engelsas, Ал. П. – Aleksandras Puškinas (rusų k.). Inicialais rečiau ar dažniau yra pasirašę dauguma rašytojų. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad tai lengvai iššifruojama slapyvardžio forma. Tačiau iš tikrųjų yra daug sudėtingiau, nes kartais kelių žmonių inicialai sutampa. Pavyzdžiui, inicialais Al. B. pasirašinėjo ir Alfonsas Bieliauskas, ir Aleksandras Burba, ir net Albinas Knevičius. Slapyvardžius B. D. vartojo ir Boleslovas Dirmantas, ir B. Dorielis, ir net Vincas Mickevičius-Kapsukas. Pastarojo inicialai atitinka jo vartoto slapyvardžio „Bernų draugas“ pirmąsias raides.

Su inicialais siejasi ir **kriptonimai**. Be to, jie kartais tapatinami su jais. Kriptonimais, manytume, reikėtų laikyti visus parašus, susidedančius iš atskirų ženklų, nesudarančių reikšminio žodžio. Jie gali sutapti su tam tikro žmogaus inicialais, o gali ir nesutapti. Antai rusų rašytojas Aleksandras Grinevskis-Grinas savo pirmąjį apsakymą 1906 m. pasirašė A. A. M-ob (rusų r.). Tai ne šiaip sau raidės, o sutrumpinta pavardė neseniai mirusio Aleksejaus Aleksejevičiaus Malginovo, kurio vardu prisidengęs gyveno ir nuo policijos slapstėsi A. Grinas²⁵. Lietuvių literatūroje daug kriptonimais pasirašytų darbų, ypač periodikos straipsnių. Antanas Rucevičius „Naujienose“ (1901), „Šaltinyje“ (1913) pasirašė raidėmis A. G., o Aleksandras Ružancovas 1928 m. „Karyje“ – A. K-is. Šie kriptonimai, kaip matome, atspindi tik tikrąjį vardą, o su pavarde neturi nieko bendra.

Metonimai – prasminės analogijos su tikrąja pavarde. Tai reta slapyvardžių forma. Rusų spaudoje žinomi Piotro Lavrovo slapyvardžiai Mirtovas, Kedrovvas, o Etiopo slapyvardžiu pasirašinėjo Nikolajus Černyševskis (aliuzija į juodą).

Antonimai – žinomų prasminių pavardžių pavertimas priešingomis, pavyzdžiui, Maksim Sladkij perfrazuojant Maksim Gorkij.

Pravardės, tapusios literatūriniais slapyvardžiais. Tai dažniausiai apibūdiniai, pagal kuriuos žmogus išskiriamas iš kitų. Iš pravardės kilusiu galima

²⁴ Дмитриев В. Г. Скрывшие свое имя. С. 63, 69.

²⁵ Литовский курьер. 1997, апрель (№ 14), с. 25.

laikyti Gaidaro slapyvardį. Autorius nurodo, kad tarnaudamas kariuomenėje netoli Mongolijos sienos dažnai girdėdavo mongolus šaukiant „gai – dar“ (mongoliškai – raitelis). Taip Golikovą ėmę vadinti kareiviai. Tai įstrigę į atmintį, ir nuo to laiko šie žodžiai tapo slapyvardžiu²⁶. Tėvų pravardę Matakiejus yra vartojęs JAV lietuvių veikėjas Liudvikas Šmulkšty²⁷.

2. Slapyvardžių rūšys, apibūdinančios autorių arba jo kūrybą. Čia paminėsime keletą iš jų. Išskirti reikėtų **eidonimus**. Tai slapyvardžiai, nusakantys autoriaus išorės bruožus. Antai prancūzų dainininkė Edita Gassjon žinoma slapyvardžiu Piaf (Žvirblelis). Tai atitiko jos trapią išvaizdą. Kiti yra pasivadinę Aukštuoliais (Jonas Yla, Antanas Busilas), Didžiuliais (Izidorius Tamošaitis, Kazimieras Barauskas) ir t. t.

Frenonimai (gr. *phrēn* – protas, *onyma* – vardas) – tai pseudonimai, atspindintys charakterio bruožus. Mahatma (didžiadvasiu) yra pavadintas Indijos politinis veikėjas Gandis (tikrasis vardas Mohandas). Daugelis lietuvių rašytojų pasirinko slapyvardžius, ironizuojančius kai kuriuos charakterio požymius: Balys Sruoga dangstėsi Šelmiu, Plunksnadraskiu, Svajumi, Jonas Jablonskis yra pasivadinęs Pikčiurna, o Jonas Kriškčiūnas – Silpnučiu.

Etnonimai – slapyvardžiai, susiję su kūrėjo tautybe, etnine grupe. Larisa Kosač, ukrainiečių rašytoja, žinoma Lesios Ukrainkos slapyvardžiu. Andrius Vištelis-Višteliauskas yra pasirašinęs J. A. V. Lietuviu. Iš Žemaitijos kilusi Julija Žymantienė į literatūrą atėjo su Žemaitės slapyvardžiu. Net lenkų veikėjas T. S. Grabovskis, matyt, kažkuo susijęs su Žemaitija, nes pasirašinėjo „Žemajtis“.

Geonimai – tai slapyvardžiai, sudaryti iš vietovių, dažniausiai susijusių su konkrečiu žmogumi, pavadinimų. Kai kurie Amerikos lietuviai (Antanas Bimba, Juozas Stilsonas) yra pasirašinęję Amerikono, Jonas Žilius-Jonila, Petras Mikolainis (Mykolainis) – Amerikiečio slapyvardžiais. Rusų rašytojas, kalbininkas, etnografas Vladimiras Dalis (1801–1872) gimęs Luganske, dėl to vienas iš jo slapyvardžių – Lugansko Kazokas. Mykolas Biržiška yra pasirašęs Eksvilniečiu, Julius Būtėnas – J. Birštoniečiu. Igno Šeinius (tikr. I. Jurkūnas) slapyvardis susijęs su gimtuoju Šeiniūnų kaimu.

Titlonimai – tai slapyvardžiai, reiškia profesiją ar socialinę padėtį. Rusų

²⁶ Дмитриев В. Г. Скрывшие свое имя. С. 250.

²⁷ Zaveckienė Ž. Slapyvardžiai ir jų vartojimas // Lietuviškieji slapyvardžiai. P. 13.

rašytoja Lidija Seifulina, dirbusi pedagoginį darbą, kai kada pasirašinėjo „Mokytoja“. Aleksandras Ružancovas turėjo slapyvardį „Bibliografas“, kuris taip pat atitiko jo profesiją. Spaudoje yra slapyvardžių, atspindinčių socialinę autorių padėtį. Daug autorių, ypač darbininkų spaudoje, slėpėsi po „Darbininko“, „Bedarbio“, „Bedalio“, „Bemokslio“ slapyvardžiais. Ne visi slapyvardžiai, matyt, atspindėjo tikrą konkretaus žmogaus padėtį, nes „Darbininku“ yra pasirašęs Kazys Grinius, Aleksandras Burba, priklausę kitam socialiniam sluoksniui.

3. Slapyvardžiai, nieko bendra neturintys su autoriaus asmenybe; kartais jie vadinami literatūrinėmis kaukėmis. Prie šios grupės galima priskirti daugiausiai slapyvardžių rūšių. Toliau apibūdinsime dažniausiai pasitaikančias.

Pirmiausia išskirtume **pseudoginimus**. Tai vyrų slapyvardžiai, sudaryti iš moteriškos pavardės, vardo ar moteriškosios giminės žodžio. Tokių slapyvardžių vartojimo atvejų gausu įvairių šalių literatūrose. Volteras yra pasirašinėjęs Našle Deni, Fatima, Katrin Vade²⁸. Žinomas rašytojas Prosperas Merimė 1825 m. išleido pjesių rinkinį iš ispanų gyvenimo. Ypač bijodamas klasicizmo šalininkų išpuolių, pasirašė jį niekada neegzistavusios ispanų aktorės Klaros Gazul²⁹ vardu, be to, čia net buvo įdėtas ir aktorės „gyvenimo kelio“ aprašymas bei jos portretas, kuris, beje, turėjo panašumo į Merimė. Škotų poetas ir romanistas Viljamas Šarpas (1855–1905) pasirašinėjo Fijona Maklaud, tariama talentinga keltų dama³⁰. Iš XIX–XX a. rusų beletristų bent 30 pasirašinėjo moteriškais vardais: Anfisos Tolstiakovos slapyvardį vartojo V. Karcovas, o Madam de Kurdiukova pasivadino I. Miatlevas³¹. Lenkų spaudoje K. Vročinskis kai kada pasirašinėjo „Ona“. Lietuvių spaudoje moteriškus slapyvardžius vartojo Petras Avižonis (Barbora), Juozas Rugys (Barbė Raudonskruostė), Vytautas Aleksandras Jonynas (Rasa Iešmantaitė) ir t. t.

Pseudoandronimai – vyriškos pavardės ar vardai, pasirinkti moterų slapyvardžiais. Klasikinis to pavyzdys – Žorž Sand (George Sand) – prancūzų romanistės Orore (Aurore) Diudevant slapyvardis³². Levo Tolstojaus dukra Tatjana, parašiusi apybraižą apie amerikiečių ekonomistą Henri Džordžą, pasirašė vyriška P. Polilovo pavarde ir pasiuntė tėvui paskaityti. Gavusi teigiamą jo verti-

²⁸ Būtėnas J. Pseudonimai, arba slapyvardžiai. P. 45, 49, 50.

²⁹ Pseudonym // Brockhaus Enzyklopedie. Mannheim, 1992. B. 17, S. 584.

³⁰ Henris O., Londonas Dž. Apsakymai. Vilnius, 1986. P. 556.

³¹ Масанов Ю. И. В мире псевдонимов... С. 286.

³² Pseudonym // Brockhaus Enzyklopedie. B. 17, S. 584.

nimą, prisipažino tą darbą parašiusi ji pati. Taip buvo gautas bešališkas vertinimas³³. Lietuvių spaudos veikėjos vyriškus slapyvardžius vartojo retai, bet pavyzdžių vis dėlto galime rasti, pavyzdžiui, Žemaitė yra pasirašiusi Alugerio, Karabelninko, Lazdynų Pelėda (Sofija Ivanauskaitė-Pšibiliauskienė) – Diglio, Liūnė Janušytė – Marso vardais.

Demonimai (gr. *demos* – liaudis) – slapyvardžiai, sudaryti iš kasdienės (šnekamosios) kalbos žodžių ar posakių. Antai beletristas, žydų varguomenės gyvenimo vaizduotojas Šolom-Aleichemas pagal pasą buvo Rabinovičius. Jo slapyvardis reiškia ir pasisveikinimą „Taika jums“, ir rašytojo tikrąjį vardą Šolom (Solomonas). Dektingurgys Porteraitis – tai XVIII a. spaudos veikėjo Silvestro Teofilio Valiūno slapyvardis. Driskio broliu „Ūkininke“ yra pasirašęs Petras Avižonis.

Tarp įvairių tautų spaudos darbuotojų slapyvardžių aptinkame Bajorų (G. Landsbergis-Žemkalnis, J. Balčikonis), Baronų (Antanas Baranauskas, Juozas Bagdonas), kelis Grafų (Justinas Lelešius), Grafo Kuko vardų. Grafas Kuku kai kada buvo Konstantinas Jasiukaitis. Slapyvardžių klasifikacijoje tokie slapyvardžiai vadinami **aristonimais** (gr. *aristos* – geriausias). Tačiau šie garbės titulai dažniausiai neatitinka tikrovės.

Kolektyviniai slapyvardžiai – **kainonimai** (gr. *kainos* – bendras) – vienas slapyvardis, slepiantis kelis autorius. Pavyzdžiui, Kozma Prutkovas – tai brolių Aleksandro (1821–1908) ir Vladimiro (1830–1884) Žemčiuznikovų bei Aleksejaus Tolstojaus (1817–1875) literatūrinė kaukė, Valys Dauga – Vandos Daugirdaitės ir Balio Sruogos kolektyvinis slapyvardis. Tiesa, pastarasis netikras vardas sudarytas iš tikrų pavardžių. Toks pavyzdys tikėtų ir pirmajai slapyvardžių grupei iliustruoti.

Yra ir daug kitų, mažai ką bendro turinčių su tikruoju asmeniu, slapyvardžių. Tačiau jie vartojami rečiau. Jus charakterizuosime trumpai. Įdomūs slapyvardžiai – **astronimai**. Šiuo atveju žvaigždutės rašomos vietoj pavardės. Taip pasirašinėjo nedaug žmonių: vokiečių literatūroje taip yra pasirašę Karlas Marksas ir Frydrichas Engelsas, rusų literatūroje – Nikolajus Nekrasovas (**), Fiodoras Tiutčevas (***). Žvaigždutėmis ir paragrafų ženklais savo pavardę yra slėpusi Gabrielė Petkevičaitė-Bitė (***, §§).

Stigmonimai – skyrybos ženklai, matematiniai simboliai, geometrinės figūros, vartoti vietoj pavardės. $\sqrt{-1}$ yra pasirašinėjęs dekabristas Gavrijilas Batenkovas.

³³ Дмитриев В. Г. Придуманные имена. С. 205.

Inkognitomai – ženklai ar žodžiai, reiškiantys nežinomą dalyką (Niekas, Nežinomasis, Nepažįstamasis, N., X., Y., Z.).

Neitronimai – tikros pavardės, neturinčios su autoriumi nieko bendra: I. Ivanov (tikr. Aleksandras Puškinas), Petras Butėnas (tikr. Konstantinas Jasiukaitis) ir kt.

Polionimai – aliuzija į autorių skaičių, pavyzdžiui: Dvage (t. y. du „G“) – M. Gorkis ir Gusevas, Du bibliografai – S. D. Poltorackis ir Žozefas Keraras, Dviese A. P. – Petras Cvirka ir Antanas Venclova, Dvi Lietuvaiti – Stasė Bogušytė-Skipitienė ir Michalina Dirmantaitė, Dvi Moterys – Gabrielė Petkevičaitė-Bitė ir Julija Žymantienė-Žemaitė.

Fizionimai – asociacijos į gamtos reiškinius, pavyzdžiui: Audris-Žaibas (tikr. Antanas Juozas Jokūbaitis), Audra (tikr. Juozas Petrulis).

Chromatomai – slapyvardžiai, reiškiantys spalvą: Baltasis (tikr. Mykolas Biržiška, Jurgis Bielinis), Radvila Rudasis, Radvila Juodasis.

Fitonimai – slapyvardžiai – augalų pavadinimai: Putinas (tikr. Vincas Mykolaitis), Jonas Anžuolaitis (tikr. Jonas Šliūpas).

Zoonimai – slapyvardžiais pavartoti gyvulių, paukščių vardai: Avigalvis (Kazys Pronskus), Juozas Paukštelis (tikr. Ptašekas). Kartu tai ir tikros pavardės vertimas į lietuvių kalbą.

Paizonimai – juokingi slapyvardžiai. Jų daugiausiai vartojo Balys Sruoga: tai ir Dominykas Dzingulėlis ir Šelmis Plunksnadraskis, ir Markizas Tigrui Nėrkonori, ir kt.

Svetimi inicialai. Pavyzdžiui, Leonas Prūsėika „Naujoje gadynėje“ (1906) yra pasirašęs A. Ž.-B. raidėmis, nieko bendra neturinčiomis su jo pavarde.

Pseudoetnonimai – su autoriumi neturinčių ryšio vietovių pavadinimai.

Netikri pseudonimai. Jais galima laikyti plagiatorių parašus. Jie gali būti kaip slapyvardžiai priskirti tikrajam nuplagijuoto darbo autoriui. Antai Aleksandras Diuma (tėvas) pasirašydavo visus jo firmos leistus darbus. Dėl to A. Diuma laikomas didžiausiu visų laikų plagiatoriumi³⁴. Prie netikrų pseudonimų galima priskirti ir redaktorių klaidas. Reikia paminėti Jurgio Talmanto slapyvardį Burokiškių Raguiis (vietoį Ragutis).

Poleminiai slapyvardžiai yra tie, kuriuose autoriai išryškina savo literatūrinis priešininkus.

Slapyvardžiai-rebusai (Mi f – Minajėvas).

³⁴ Дмитриев В. Г. Скрывшие свое имя. С. 264.

Slapyvardžių aiškinimo problemos. Po slapyvardžiais slypi daug praeities faktų, be to, jais pridengta kūryba yra ne tik tam tikrų žmonių gyvenimo, bet ir tautos, valstybės istorijos, dvasinės egzistencijos dalis. Net to paties žmogaus biografijoje slapyvardžiai gali žymėti atskirus jo gyvenimo etapus, veiklos sritis. Tačiau atskleisti slapyvardžius yra labai nelengva. Ne visada tai daryti nori ir patys autoriai, net ir praėjus ilgesniam laikui, pasikeitus istorinėms sąlygoms. Tam, žinoma, yra įvairių priežasčių. Prieš tokį autorių nenorą atskleisti save griežtai pasisakė V. Biržiška. Jis rašė: „Kiti autoriai norėtų ir į grabą su savimi nusinešti savo rašinių paslaptį, ypatingai jei paties autoriaus nusistatymas su laiku pakitėjo ir jis stengiasi greičiau savo jaunatvės „nuodėmės“ užmiršti ir palaidoti. Tačiau visuomenei reikia pažinti ir savo autorių evoliuciją. Jų rašiniai ne jų, bet visuomenės nuosavybė. Ji turi teisę ir visus slapyvardžius atskleisti“³⁵.

Tačiau pagal teisės normas ir autorių teisių nuostatas keisti kūrinio autoriaus vardą, t. y. atskleisti slapyvardį, be autoriaus sutikimo, ypač jei tai aptarta autorinėje sutartyje, negalima³⁶. Tai yra tam tikra kliūtis, nes vėliau, kai nelieka gyvų to fakto liudininkų, slapyvardį atskleisti yra gana sunku. Tada remiamasi archyviniais duomenimis (atlyginimo mokėjimo lapais, bendradarbių sąrašais, autografais, korespondencija ir kt.), kai kada bandoma pasitelkti bibliografinius, tekstologinius metodus, darant teksto, pasikartojančių žodžių, paminėtų asmenų ar vietovių aprašymų palyginamąją analizę. Toku pavyzdžiu galėtų būti Vinco Krėvės-Mickevičiaus slapyvardžiai (Vincas Krėvė – ne slapyvardis, o tikra dviguba Mickelio (Mickevičiaus) pavardė). Jis turėjo ir slapyvardžių. „Skaitymų“ žurnale išspausdinti straipsniai apie rusų poeziją buvo pasirašyti M. Kemšio pavarde. Antanas Trakymas, plačiau studijavęs V. Krėvės kūrybą, yra aptikęs duomenų, patvirtinančių V. Krėvės ir M. Kemšio tapatybę. Buvo rasti V. Krėvės-Mickevičiaus parašai, išlikę honorarų už tuos straipsnius mokėjimo lapuose³⁷.

Straipsnių ar kitų darbų atpažinimas remiantis stiliumi ir kalbos analize labai sudėtingas. Taip galima patikrinti tik labai svarbius ar keliems autoriams skiriamus kūrinius.

Pasitelkus įvairias metodikas ir ypač gyvų liudininkų parodymus, slapyvar-

³⁵ *Biržiška V.* Slapyvardžiai // *Knygos*. 1924, Nr. 4/6, sklt. 307.

³⁶ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Vilnius, 1994. P. 206, 207; Псевдоним // БСЭ. Т. 21, с. 183.

³⁷ *Žirgulis A.* Prie redaktoriaus stalo. Vilnius, 1979. P. 266, 267.

džius aiškinti imta jau labai seniai. Pirmoji slapyvardžių atskleidimo priežastis – nustatyti po jais pasislėpusius autorius ir nubausti juos už kenksmingų idėjų sklaidimą, nusistovėjusių kanonų nepaisymą. Tik slapyvardis Teofil Ortollog nuo bausmės išgelbėjo žymų ukrainiečių mokslininką ir visuomenės veikėją Metelijų Smotrickį. Už 1610 m. Varšuvoje išleistą taip pasirašytą knygą, neatskleidus slapyvardžio, buvo įkalintas jos leidėjas. Pasislėpti po S. Arlamešo ir P. Lašeramo slapyvardžiais nepavyko XVIII a. prancūzų visuomenės veikėjui Pjerui Silvenui Marešaliui. Jis buvo demaskuotas ir atleistas iš darbo bibliotekoje. Savo svarbiausią darbą („Pitagoro kelionės“; 1799) Marešalis išleido nenurodydamas pavardės³⁸. Rusų rašytojas V. Protašinskis, poemos „Dvylika miegančių žiedpumpurinių“ autorius, pasirašė Elistrato Fitiulkinio pseudonimu. Poemoje buvo išjuoktas girtuokliavimas, kyšininkavimas policijoje. Caras Nikolajus I knygą uždraudė. Kadangi autorius buvo nežinomas, tai nubaudė cenzorių, vėliau žinomą rašytoją Sergejų Aksakovą, atleisdami jį iš darbo³⁹.

Matyt, dėl to, kad slėpimasis po slapyvardžiais buvo susijęs su galiojančių įstatymų arba nusistovėjusių to meto normų pažeidimu, pirmieji slapyvardžių aiškintojai buvo valstybės aparato darbuotojai, teisininkai. Vėliau į šį darbą įsitraukė bibliografai, turėdami tikslą jau ne nustatyti nepaklusnius autorius, bet apskritai rasti tikruosius vienų ar kitų veikalų kūrėjus, sudaryti jų kūrybos apžvalgas, nustatyti tam tikrose mokslo ar kultūros bei kitose srityse dirbusius žmones, padėti atkurti literatūrinio, meninio, politinio ar ekonominio gyvenimo panoramą.

Įvairių tautų slapyvardžių aiškinimo istorijos pagrindiniai bruožai. Vokiečių, prancūzų, anglų slapyvardžių aiškinimas. Vienas pirmųjų įvairių tautų autorių slapyvardžių aiškinimui skirtas leidinys buvo Frydricho Geislerio, Leipcigo teisės profesoriaus, sudarytas darbas „Apie vardų pakeitimus ir apie anonimiškai rašiusius autorius“⁴⁰. Šis darbas pirmą kartą išleistas 1669 m. Jame aprašyti pseudonimų autoriai, atskleista 100 pseudonimų. Knyga turėjo ir pakartotinių leidimų. 1670 m. F. Geisleris, nepasirašydamas pavardės, parengė knygą „Pakelta kaukė, arba trumpas sąrašas pavardžių, kuriomis bandė užsimaskuoti kai kurie naujieji rašytojai“⁴¹.

³⁸ Дмитриев В. Г. Скрывшие свое имя. С. 13, 25, 27.

³⁹ Ten pat. P. 32, 33.

⁴⁰ Geissler F. De nominum mutatione et anonymis scriptoribus. Lipsiae, 1669. 605 s.

⁴¹ [Geissler F.] Larva detracta, h. e. brevis expositio nominum, sub quibus Pseudonymi quidem Scriptores receptiores imprimis latere voluerunt. Veriburgi (i. e. Lipsiae), 1670. 24 s.

Hamburgo teisininkas Vincentas Plackijus 1674 m. išleido reikšmingą darbą „Apie anoniminius ir pseudoniminius veikalus ir autorius“⁴², kuriame jau buvo 1500 įrašų. Be to, į jį įtraukti ir F. Geislerio surinkti pseudonimai. V. Plackijus pseudonimus tyrinėjo ir vėliau. Jo parengtas dvitomis su priedais jau turėjo 10 000 įrašų⁴³ ir ne tik atskleidė įvairius pseudonimus, bet ir sistetine tvarka pateikė slapyvardžiais pasirašytus veikalus. Tam vartotos knygos lotynų, vokiečių, anglų, prancūzų ir kt. kalbomis. XIX a. vokiečių bibliografas Emilis Veleris išleido žodyną „Užmaskuota senųjų ir naujųjų kalbų literatūra...“⁴⁴. Jame pateikta 25 000 pseudonimų, iš jų 10 500 atskleista. Leidinį sudaro dvi dalys: 1) nustatyti slapyvardžiai; 2) nenustatyti slapyvardžiai. E. Veleris slapyvardžių tyrinėjimo darbą tęsė leisdamas papildymus. 1886 m. išėjo naujas papildytas leidimas, pavadintas „Pseudonimų žodynu“ (perspausdintas 1977 m.)⁴⁵, kuriame buvo 37 500 įrašų. Įvairių šalių pseudonimus taip pat aiškina ir 1926–1927 m. Londone išleistas keturių tomų „Anonimų ir pseudonimų“⁴⁶ žodynas, kurio leidimas 1933 m. pakartotas Niujorke.

Dauguma tyrinėtojų nustatinėja tik vienoje šalyje, dažniausiai gimtojoje, vartotus slapyvardžius. Daugiausia šioje srityje nuveikė vokiečiai, prancūzai ir anglai. Pažymėtini šie leidiniai: M. Holcmano ir H. Bohato septynių tomų „Vokiečių anonimų žodynas“⁴⁷, išleistas 1902–1928 m., ir vienu tomis „Vokiečių pseudonimų žodynas“, išleistas 1906 m., perspausdintas 1989 m.⁴⁸ Pirmame leidinyje aprašyta 82 000 1501–1926 m. išleistų anoniminių leidinių, antrame – 19 000 pseudonimų. 1991 m. išėjo Jorgo Weigando knyga „Pseudonimai“ („Pseudonymen“).

⁴² Placcius V. De scriptis et scriptoribus anonymis atque pseudonymis. Hamburgi, 1674. [8], 279 s.

⁴³ Placcius V. Theatrum anonymorum et pseudonymorum, ex Simbolis et collatione virorum per Europam dostissimorum... Hamburgi, 1708.

⁴⁴ Weller E. Die maskierte Literatur der altern und neueren Sprachen : Index Pseudonymorum : Wörterbuch der Pseudonymen oder Verzeichnis alter Autoren, die sich falscher Namen bedienten. Leipzig, 1856. XI. 282 s.

⁴⁵ Weller E. Lexicon Pseudonymorum. Regensburg, 1886. XI. 627 s.

⁴⁶ Stonehil Ch. A., Block A., Stonehill H. W. Anonyms and pseudonyms. London, 1926–1927. 4 t.

⁴⁷ Holzmann M., Bohatta H. Deutsches Anonymen-Lexikon, [1501–1926]. Weimar, 1902–1928. 7 Bd.

⁴⁸ Holzmann M., Bohatta H. Deutsches Pseudonymen-Lexikon. Wien; Leipzig, 1906. XXV. 323 S.

Aiškindami pseudonimus, daug padirbėjo prancūzų bibliografai A. Barbjė ir Ž. M. Keraras. A. Barbjė sudarytas keturių tomų žodynas⁴⁹ pirmą kartą buvo išleistas 1806–1809 m., vėliau pasirodė dar keli leidimai. Pirmajame leidime buvo 10 000 pseudonimų ir anonimų, antrajame (1827) – 23 647, o trečiajame (sudaryt. O. Barbjė, Penė ir P. Bojaras, 1872–1889) – 50 000 bibliografinių įrašų. Ž. M. Keraro žodynai taip pat buvo leisti keliis kartus. Paskutiniame jų identifikuota 20 000 literatūrinių apgaulių⁵⁰.

Vienas pirmųjų anglų literatūros pseudonimus aiškinančių leidinių – S. Helketo ir D. Lengo keturtomis „Didžiosios Britanijos literatūros anonimų ir pseudonimų žodynas“ (1882–1888). Jame užregistruota 15 000 leidinių, o septynių tomų „Anglų literatūros anonimų ir pseudonimų žodyne“, sudarytame D. Kennedi ir kt. ir išėjusiame 1926–1932 m., – jau 60 000 pseudonimų ir anonimų⁵¹.

Rusų slapyvardžių aiškinimas. Nuosekliau rusų literatūroje vartotus pseudonimus pradėta aiškinti XIX a. viduryje. Iš pradžių atskiri slapyvardžiai buvo atskleisti bibliografinėse rodyklėse (pavyzdžiui, Vasilijaus Sapykovo „Rusų bibliografijos bandymas“⁵²). Vėliau pradėti leisti specialūs slapyvardžių žodynai, o išsamiausias iš to meto leidinių buvo V. Karcovo ir M. Mazajevo „Rusų rašytojų pseudonimų bibliografijos bandymas“ (1891)⁵³. Čia atskleista 4700 slapyvardžių. Svarbiausiu XX a. rusų slapyvardžių žodynu laikomas „Rusų rašytojų, mokslininkų ir visuomenės veikėjų pseudonimų žodynas“⁵⁴. Šiam darbui bibliografas Ivanas Masanovas (1874–1945) paskyrė visą savo gyvenimą, bet jo neužbaigė. 1941–1949 m. buvo išleisti 3 žodyno tomai. Darbą pratęsė jo sūnus Jurijus Masanovas. Padedamas TSRS knygų rūmų, jis išleido naują tėvo iš dalies parengtą keturių tomų anksčiau minėto pavadinimo darbą. Jame atskleista daugiau nei 50 000 rusų rašytojų, mokslininkų

⁴⁹ Barbier A. A. Dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes, composés, traduits ou publiés en français et en latin, avec les noms des auteurs, traducteurs et éditeurs. Paris, 1806–1809. 4 t.

⁵⁰ Querard J.-M. Les supercheries littéraires dévoilées. Paris, 1870. 3 t.

⁵¹ Kennedy J., Smith W., Johnson A. F. Dictionary of anonymous and pseudonymous English literature. London, 1926–1932.

⁵² Сопыков В. Опыт российской библиографии. Санкт-Петербург, 1813–1921. 5 ч.

⁵³ Карцов В. С., Мазаев М. Н. Опыт словаря псевдонимов русских писателей. Санкт-Петербург, 1891. 158 с.

⁵⁴ Масанов И. Ф. Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей. Москва, 1941–1949. 3 т.; Масанов Н. Ф. Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей. Москва, 1956–1960. 4 т.

ir visuomenės veikėjų slapyvardžių. Šis leidinys iki šiol yra pats išsamiausias. Jame galima rasti ir liuanistinės medžiagos. Pastaraisiais metais slapyvardžius (ne tik rusų) tyrinėja Valentinas Dmitrijevas. Jo apibendrinamo pobūdžio knygoje „Paslėpę savo vardą“ (1977 m., rusų k.) paminėta per 2000 slapyvardžių ir per 1000 įvairių tautų rašytojų, vartojusių slapyvardžius, pavardžių.

Lenkų slapyvardžių aiškinimas. Lenkijoje pseudonimai intensyviau imti tyrinėti XIX a. antrojoje pusėje. Paminėtinas E. Minkovieckio parengtas ir 1881 m. išleistas „Lenkų autorių vartojamų kriptonimų sąrašas“. 1888 m. jis išleido kitą leidinį – „Lenkų autorių vartojamų pseudonimų rodyklę“⁵⁵. Mūsų literatūrologijai gali būti naudinga 1922 m. Vilniuje išleista L. Čarkovskio rodyklė „Lenkų pseudonimai ir kriptonimai“⁵⁶. Gana didelės apimties yra „Lenkų rašytojų pseudonimų ir kriptonimų žodynas...“, sudarytas A. Baro ir išleistas 1936–1938 m.⁵⁷ Jame yra 12 500 įrašų. Tarp naujesnių leidinių, aiškinančių slapyvardžius, – „Lenkų bibliografija“ („Bibliografia Polska“; Wrocław, 1991. T. 2), „Šiuolaikinių lenkų rašytojų žodynas“⁵⁸, kurio ketvirtasis tomas beveik visas skirtas slapyvardžiams. 1995 m. pasirodė Dobroslavos Swierczyńskiej redaguotas 1976–1989 m. Lenkijoje vartotų slapyvardžių žodynas „Kto był kim...“⁵⁹. Jame atskleista 1200 asmenų pseudonimai (jų apie 3000).

Lietuviškųjų slapyvardžių aiškinimas. Lietuvos rašytojų slapyvardžiai imti tyrinėti XIX a. pabaigoje. Silvestras Baltramaitis, rengdamas „Lietuvos geografijos, istorijos, teisės istorijos, statistikos ir etnografijos bibliografinės medžiagos rinkinį“ bei „Lietuviškų ir senųjų prūsų knygų sąrašą“⁶⁰ (Sankt Peterburgas, 1892, 1904), nustatė beveik visus Simono Daukanto (K. W. Myle, Jo-

⁵⁵ Minkowiecki E. Spis Kryptonimów używanych przez autorów polskich. Warszawa, 1881; Minkowiecki E. Wykaz Pseudonimów używanych przez autorów polskich. Warszawa, 1888.

⁵⁶ Czarkowski L. Pseudonimy i kryptonimy polskie. Wilno, 1922.

⁵⁷ Bar A. Słownik pseudonimów i kryptonimów pisarzy polskich oraz Polski dotyczących. Kraków, 1936–1938.

⁵⁸ Słownik pseudonimow... // Słownik współczesnych pisarzy polskich oraz Polski dotyczących. Kraków, 1936–1938.

⁵⁹ Kto był kim w drugim obiegu : słownik pseudonimów pisarzy i dziennikarzy, 1976–1989. Warszawa, 1995. 285 s.

⁶⁰ Балтрамайтіс С. Сборник библиографических материалов для географии, истории, истории права, статистики и этнографии Литвы. Санкт-Петербург, 1904. 616 с.; Балтрамайтіс С. Список литовских и древне-прусских книг, изданных с [1533] по 1903 год. Санкт-Петербург, 1904. 218 с.

VACLOVAS BIRŽIŠKA

**LIETUVIŠKIEJI SLAPYVARDŽIAI
IR SLAPYRAIDĖS**

I DALIS

SLAPYVARDŽIŲ IR SLAPYRAIDŽIŲ
LIGI 1914 m. SĄRAŠAS RAIDYNO TVARKA

1941—1942 m. „BIBLIOGRAFIJOS ŽINIŲ“ PRIEDAS
KAUNAS 1943 m.

1 pav. V. Biržiškos „Lietuviškieji slapyvardžiai ir slapyraidės“

kubs Laukys, Devinakis ir kt.), pagrindinius Jono Šliūpo (Kuoksztis, J. S. Kuoksztis) slapyvardžius. Čia atskleistas ir Aleksandro Fromo slapyvardis Gužutis, tačiau Jonas Basanavičius, Bassianis, Birsztonas dar pateikiami kaip atskiri autoriai. Nenustatyta dar Juozo Adomaičio slapyvardis Szernas, Stasio Matulaičio – Draugaitis, Petro Vileišio – Neris, Juozo Bagdono – Daumantas, Juozo Tumo – Vaižgantas ir kt. S. Baltramaitis daugumos tuo metu vartotų slapyvardžių dar neatskleidė, matyt, dėl jų nežinojimo arba politinių sumetimų, o gal nenorėdamas pakenkti autoriams. Tarp XX a. pradžios slapyvardžių tyrinėtojų pirmavo V. Biržiška. Pirmieji jo darbo rezultatai – 175 lietuvių rašytojų 334 slapyvardžiai – paskelbti 1924 m. „Knygų“ žurnale⁶¹. Nemažai slapyvardžių atskleidė Izidorius Kisinas personalinėse bibliografinėse rodyklėse, skirtose Antanui Smetonai, Mykolui ir Vaclovui Biržiškoms, bei leidinyje „Lietuviškųjų knygų sisteminis katalogas“ (1938). 1941 m. V. Biržiška jau turėjo parengęs mašinraštinį lietuviškųjų slapyvardžių variantą. Jį papildęs ir iš dalies susiaurinęs iki 1914 m. vartotais slapyvardžiais, V. Biržiška 1943 m. išleido slapyvardžių leidinį „Lietuviškieji slapyvardžiai ir slapyraidės“. Pirmojoje dalyje abėcėlės tvarka išdėstyta 6400 slapyvardžių, nurodant slapyvardžiu pasirašytą leidinį ir jį vartojusio asmens tikrąją pavardę. Antrojoje dalyje medžiaga išdėstyta pagal pavardes, nurodant autoriaus gyvenimo laiką, slapyvardžius ir leidinius. Joje įrašyta 1950 asmenų pavardės⁶².

Vėliau slapyvardžius nagrinėjo J. Butėnas. Jo knygoje „Pseudonimai, arba slapyvardžiai“ (V., 1981) nagrinėjami įvairių tautų slapyvardžiai. Knygos pabaigoje pateikiamas 700 nustatytų slapyvardžių sąrašas.

Slapyvardžius taip pat tyrė Jonas Dainauskas, Dalia Gargasaitė, Leonas Gudaitis, Vytautas Kazakevičius, Bronius Raguotis, Albertas Ruzgas, Algis Samulionis, Aleksandras Žirgulyis, Vladas Žukas ir kt.

Pagaliau 1992 m. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centras (BKC) ryžosi rengti automatizuotą lietuviškųjų slapyvardžių duomenų bazę. Pirmiausia buvo ištyrinėti lietuviškųjų slapyvardžių šaltiniai. Surinkus duomenis ir juos apibendrinus specialiaame straipsnyje „Lietuviški slapyvardžiai...“⁶³, buvo prieita prie nuomonės kurti specialią grupę šiam darbui vykdyti. Į ją paskirti dr., doc. Žiedūnė Zaveckienė ir dr.,

⁶¹ Biržiška V. Slapyvardžiai. Sklt. 307–319.

⁶² Biržiška V. Lietuviškieji slapyvardžiai ir slapyraidės. Kaunas, 1943. 2 d.

⁶³ Zaveckienė Ž. Lietuviški slapyvardžiai: šaltiniai, aiškinimo problemos // Bibliografijos žinios, 93. Vilnius, 1994. P. 66–78.

doc. Jonas Mačiulis. Grupę ėmėsi kuruoti BKC direktorė, dr. Regina Varnienė. Programinę įrangą slapyvardžių duomenų bazei parengė Pranas Povilaitis. Taip 1993 m. buvo sudaryta ir slapyvardžių įtraukimo į duomenų bazę metodika, į mašinos atmintį pradėti įtraukti pirmieji slapyvardžiai, atsirado slapyvardžių įrašai. Kiekvienas jų suskirstytas į laukus: 1) slapyvardžių; 2) slapyvardžiais pasirašiusių asmenų pavardžių, vardų ir gyvenimo metų; 3) leidinių, kuriuose buvo pasirašinėjama slapyvardžiais; 4) šaltinių, iš kurių paimtos žinios apie nustatytus slapyvardžius.

Į mašininę atmintį įvedami ne tik Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos BKC bei Lituanistikos skyriuje, bet ir Vilniaus universiteto, Kauno apskrities viešosios bibliotekos bei Lietuvos visuomenės organizacijų archyvo kartotekose sukaupti slapyvardžiai. Be to, įtraukta ir daug naujos medžiagos iš tik ką pasirodžiusių knygų ir seniau išleistų užsienio lietuvių literatūrologinių darbų.

Pasinaudojus duomenų bazėje sukaupta medžiaga, pradėtas leisti spausdintas žodynas „Lietuviškieji slapyvardžiai“. Pirmasis tomas – A–F raidės – išėjo 1995, antrasis – G–M raidės – 1997m.⁶⁴ Abiejuose tomuose paskelbta žinių apie 11 000 Lietuvos ir lietuvių išeivijos spaudoje vartotų slapyvardžių, surinktų iš daugiau nei 1500 knygų ir periodinių leidinių. Dirbdami tokiu tempu, iki XXI a. pradžios turėtume išvysti užbaigtą slapyvardžių sąrašą ir papildymus.

Apibendrinančios išvados. Iš pateiktos medžiagos galime padaryti išvadą, kad slapyvardžių vartojimas yra unikalus reiškiny, būdingas visiems žmonijos istorijos vystymosi laikotarpiams ir įvairioms tautoms. Slapyvardžiai kai kada padėjo pasirodyti draudžiamų autorių ar draudžiamas idėjas skleidžiantiems darbams, išsaugoti jų inkognito.

Slapyvardžių aiškinimas yra sudedamoji literatūrologinio, bibliografinio darbo dalis, ypač suintensyvėjusi nuo XVII a. Slapyvardžius anksčiausiai pradėta tirti Vokietijoje, Prancūzijoje, Anglijoje. Rusijoje tai imta daryti XIX a. pradžioje, Lietuvoje – XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje. Daugiausia tiriant lietuviškuosius slapyvardžius nuveikė V. Biržiška. Šiuo metu pagrindinis slapyvar-

⁶⁴ Lietuviškieji slapyvardžiai : medžiaga lietuviškųjų slapyvardžių sąvadui / Lietuvos nac. M. Mažvydo b-ka. Bibliografijos ir knygotyros centras ; red. R. Varnienė. Vilnius: LNB BKC, 1995. T 1 : A–F/sudaryt. J. Mačiulis, Ž. Zaveckienė. 1995. 300 p.; T 2 : G–M/sudaryt. J. Mačiulis. 1997. 420 p.

džių tyrimo centras yra Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centras. Čia sukaupta automatizuota lietuviškųjų slapyvardžių bazė ir yra pagrindas jungtis į Respublikos ir tarptautines autorių pavardžių bazines. Automatizacija įgalino pradėti leisti pseudonimų žodyną „Lietuviškieji slapyvardžiai“. Pirmuose jo tomuose jau atskleista apie 11 000 lietuviškųjų slapyvardžių. Tačiau slapyvardžių nustatymas – sudėtingas darbas, kuris galimas tik autoriui sutikus. Dėl to šis procesas labai užsitęsia, o praėjus tam tikram laikui, gerokai ir pasunkėja. Čia visada galimos paklaidos.

Įteikta 1997 m.

ŽIEDŪNĖ ZAVECKIENĖ
PSEUDONYMS AND RESEARCH OF THEIR USAGE

Summary

The article deals with the main problems of research into the usage of pseudonyms. The usage of pseudonyms is a unique phenomena that occurs in different nations for various purposes (maintaining incognito, representation of a divine nature of art, possibility to publish works of banned authors, etc.) in every historical period. There are many different types of pseudonyms and every one is described in the article.

The author compares the research done in this field in different countries, reveals the complexity of pseudonym retrieval and revealing. This work is a part of literary and bibliographic research and has become very intensive from the seventeenth century. The first research of pseudonyms was carried out in Germany, France and England. The work started in Russia at the beginning of nineteenth century, and in Lithuania at the end of it. Vaclovas Biržiška was one of the main researchers of pseudonyms' usage in Lithuania.

At present the main centre that is doing major work collecting Lithuanian pseudonyms, registering and revealing the persons who used them is the centre of Bibliography and Book Science of the National M. Mažvydas Library. It has created a computerized database of Lithuanian pseudonyms. It gives a possibility to join the international programmes and pseudonyms' databases as well as to develop a network of pseudonym registration in Lithuania. This database was used for publishing a dictionary of „*Lithuanian Pseudonyms*“. Almost 11 000 pseudonyms are characterized and revealed in the first two volumes of the dictionary. However, the process of discovering pseudonyms is a complex and difficult work. The revealing of a pseudonym publicly is possible only if the author gives his official permission. The revealing process requires much time. On the other hand, after some time it is not always possible to establish the author of a certain pseudonym and mistakes occur. The research of pseudonyms is one of the most intriguing fields.